

“Brand! Brand
daar komen ze!”

Lesbrief
Groepen 5 en 6

Beste leraren,

Voor u ligt de lesbrief horende bij de leskist van het project Brand.
Deze is bedoeld voor de groepen 5 en 6 van het basisonderwijs.

Brand, Brand Daar komen ze!

Zo moet het in 1666 geklonken hebben toen 150 á 170 vooral Nederlandse koopvaardijsschepen door Engelse oorlogsschepen in brand werden gestoken. Op de Waddenzee bij Vlieland lagen deze schepen te wachten tot de omstandigheden geschikt waren om uit te varen. Door de oorlog tussen Engeland en Nederland liep het anders. De Engelsen stuurden oorlogsschepen en zogenoemde branders, door henzelf in brand gestoken schepen, op de Nederlandse koopvaarders af en die gingen bijna allemaal bij Vlieland ten onder. De volgende dag ging het huidige West Terschelling in vlammen op. Naar verhouding is er weinig bekend over deze dramatische gebeurtenis uit de vaderlandse geschiedenis. Maar... in de zomer van 2014 gaat dat veranderen:

Op 3 t/m 6 juli 2014 is Harlingen starthaven van het grootscheepse evenement Tall Ships Races, door aan te haken bij dit nautische spektakel wordt, passend in deze maritieme sfeer, stilgestaan bij de brand van 1666. Voor de scholen in Harlingen zijn er verschillende activiteiten om deze toch dramatische gebeurtenis met de leerlingen te bespreken en er een activiteit aan te koppelen. Voor het basisonderwijs is een leskist ontwikkeld waarin een boekje met teksten en platen beschikbaar is, een lesbrief om met de klas aan de slag te gaan met het thema en extra activiteiten die gekozen kunnen worden. Het bezoeken van een expositie in het Hannemahuis, een verhalenverteller en een poppenspel behoren tot deze extra mogelijkheden.

De lesbrief

In deze lesbrief zijn culturele activiteiten beschreven voor de leerkracht om de gebeurtenissen samen met de klas te herbeleven. De lesbrief bevat lesactiviteiten beeldend, theater en muziek met als achtergrond de Gouden Eeuw en vooral de brand van 19 en 20 augustus 1666. De inleiding hierboven kan bij aanvang van de activiteiten aan de leerlingen voorgelezen worden zodat ze een beeld hebben van de gebeurtenissen. Ook kan er met de klas gekeken worden naar het bijhorende boekje uit de leskist over de brand.

Met het doen van de activiteiten binnen deze lesbrief zullen de kinderen zich leren verplaatsen in een andere tijd en zullen ze naar verschillende aspecten en vanuit verschillende kanten naar de gebeurtenissen kijken. Daarnaast leren ze informatie opzoeken en deze reproduceren in de klas. Na het uitvoeren van de activiteiten uit deze lesbrief kan er voor een van de extra activiteiten gekozen worden, een feest van herkenning!

Veel plezier met dit project,

Berni Dijkerman
b.dijkerman@akte2.nl

W.....

Deze lesbrief is samengesteld door:

AKTE2
CULTUUR IN BEDRIJF

In opdracht van:

Stichting Maritiem Erfgoed Gouden Eeuw Waddengebied

Het onderwijsprogramma Brand, Brand.....daar komen ze!
Van Stichting 1666 is mede mogelijk gemaakt door:

provinsje fryslân
provincie fryslân

Prins Bernhard Cultuurfonds

Dirk Mentz Fonds Terschelling
Cultuur Historische Vereniging Vlieland
Kuiper verzekeringen, Heerenveen

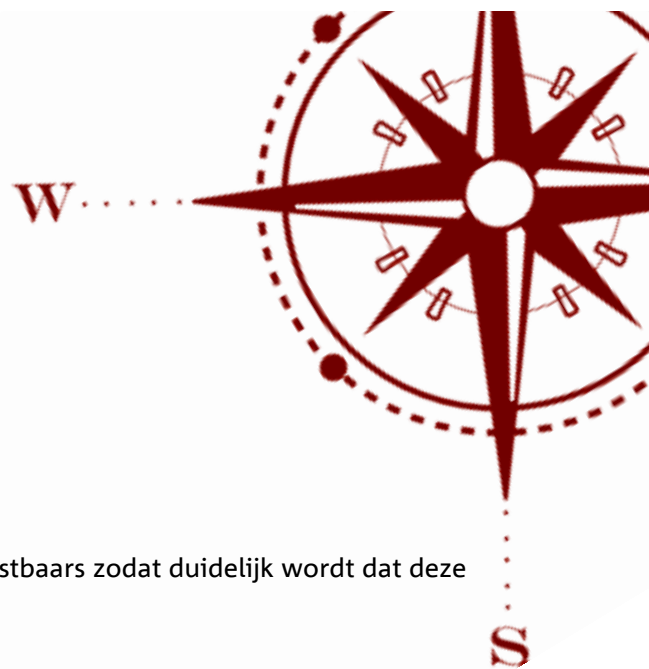
Inhoud lesbrief

- Opdracht 1** Stadsomroeper
Doel: Een beeld krijgen van het verhaal, kennis reproduceren.
- Opdracht 2** Wat als...
Doel: Tijdsbeeld verbreden met betrekking tot de oorlog tussen Nederland en Engeland.
- Opdracht 3** Anatomie van een schip
Doel: Reproduceren van informatie die verkregen is.
- Opdracht 4** Een boot bouwen
Doel: samenwerken, kennis opnemen en in de praktijk brengen (er iets mee doen)
- Opdracht 5** De muziek van 1666
Doel: Ontdekken op welke manier en met welke instrumenten mensen in 1666 muziek beleefden.

Algemeen

Op www.16661.nu en op <http://www.facebook.com/Stichting1666> is veel geschreven informatie en foto/video materiaal beschikbaar. Informatie verzameld en uitgegeven door Stichting 1666. In het in oktober 2013 verschenen boek "1666" worden de gebeurtenissen op wetenschappelijke wijze verhaald.

Opdracht 1 Stadsomroeper

Discipline

Theater

Doel

Een beeld krijgen van het verhaal, kennis reproduceren.

Eerste informatie over het onderwerp verwerken tot iets tastbaars zodat duidelijk wordt dat deze gebeurtenissen echt zijn geweest.

Vorbereiding

Zoek op het digibord dit filmpje op: Stadsomroeper Henk Bijlsma Bolsward

Eventueel andere filmpjes van een stadsomroeper kan ook.

Zoek een aantal verslagen uit de bijlagen en kopieer deze.

Uitvoering

Begin met het verhaal uit de inleiding van deze brief. Vertel dat de kinderen met dan onderwerp aan de slag gaan. Hoe werden de berichten over deze gebeurtenissen bekend? Laat dan het filmpje van de stadsomroeper zien. Wat zijn de kenmerken van deze persoon?

- Hoe praat hij?
- Hoe beweegt hij?
- Hoe doet hij tegen anderen?
- Hoe loopt hij?

Vertel de kinderen dat ze nu zelf omroeper gaan worden. In groepjes van 4 krijgen ze ieder een feitelijk verslag van de gebeurtenissen. Ze moeten per groepje bedenken hoe en wat de stadsomroeper zou doen bij het overbrengen van dit nieuws.

(Er kan ook gekozen worden voor de inleiding tekst, alle groepjes gaan dan met deze korte tekst aan de slag en kunnen eventuele extra gebeurtenissen met fantasie invullen)

Afsluiter

Laat het aan elkaar zien in de klas.

- Wat zijn de verschillen?
- Wat is er veranderd aan het verhaal?
- Applaus voor elkaar

Evaluatie

- Wat vonden ze er van?
- Wat was nieuw?
- Wat was interessant?

Opdracht 2 Wat als...

Discipline
taal

Doel

Bespreken en nadenken over mensen en gebeurtenissen van de brand. Tijdsbeeld verbreden met betrekking tot de oorlog tussen Nederland en Engeland. Fantasie rondom historie prikkelen.

Vorbereiding

Kopieer het verhaal horende bij opdracht 2 (zie bijlage bron koopvaardijchip)

Zet op het digibord de volgende vragen klaar:

- Waarom was Harlingen toen belangrijk? : Admiraliteitsstad
- Wat als er minder boten waren geweest
- Hoe zouden de Engelsen hebben gehoord van de boten?
- Wat als de brieven serieus waren genomen?
- Wat als de schippers naar de waarschuwingen hadden geluisterd?

Uitvoering

Lees de kinderen het verhaal voor en deel de kopieën van het verhaal uit. Laat de vragen op het bord zien en vraag ze deze te beantwoorden vanuit Nederlands en vanuit Engels perspectief. Je kunt kort met de leerlingen ingaan op de oorlog en de verschillende belangen van Engeland en Nederland in deze tijd. (zie in de bijlage bij opdracht 2 bron mededinger)

Afsluiter

Als afsluiter kun je alle antwoorden met elkaar vergelijken. Wat is waarschijnlijk? Wat is onwaarschijnlijk? Alle antwoorden kunnen samengevoegd worden in een "wat als boekje " van de brand van je eigen klas. Als meerdere klassen op de school deze opdracht doen kun je ook per klas een antwoord kiezen om te presenteren aan de andere klassen.

Evaluatie

Hoe weet je of iets waar is wat vroeger is gebeurd? En hadden dingen anders kunnen lopen als vragen anders worden gesteld? Heb je dat zelf ook wel eens gehad? Als iemand jou iets op een andere manier had gevraagd was de uitkomst dan anders geweest?

Opdracht 3 Anatomie van een schip

Discipline
Beeldend

Doel
Reproduceren van informatie die verkregen is.

Vorbereiding

Er zijn twee belangrijke replica te gebruiken:

1. De Batavia : gereed 1995

Zet het filmpje Bataviawerf scheepsbouw uit de gouden eeuw. Klaar via youtube op het Digibord. Eventueel kunt u kiezen voor een langer filmpje: Bouw van De Batavia - Het Klokhuis

2. Willem Barentsz : wordt in authentieke staat gebouwd in 2014 – 2016 in Harlingen

Check bij info@dewillembarentsz.nl voor recente informatie en/of breng een bezoek aan de werf.

Benodigheden

- Papier of schilderdoek
- Kwasten
- Verf

Uitvoering

De opdracht is om naar aanleiding van dit filmpje en de kennis die je hebt opgedaan uit eerdere opdrachten een boot of de slag na te schilderen.

Afsluiter

Organiseer een expositie in de klas waar alle kunstwerken tentoongesteld zijn. Iedere leerling kan nu zijn eigen werk presenteren aan iedereen die komt kijken (andere klassen, ouders). Dit kan ook door de klas in 2 groepen te verdelen en het met elkaar te doen.

Opdracht 4 Een boot bouwen

Discipline
Beeldend

Doel
Samenwerken, kennis opnemen en in de praktijk brengen (er iets mee doen)

Vorbereiding
Zet het filmpje Bataviawerf scheepsbouw uit de gouden eeuw. Klaar via youtube. Eventueel kunt u kiezen voor een langer filmpje: Bouw van De Batavia - Het Klokhuis

Benodigdheden

- Krantenpapier (of ander papier)
- Satéprikkers
- Plakband / tape

Uitvoering

Bouw met de hele klas een boot, afmetingen: L: 2 m B: 50 cm H: 1 m. Laat het in de groep gebeuren wat betreft leiding en samenwerking. Coach de kinderen die minder doen tot meer actie en degenen die voorop lopen tot het ook overlaten aan een ander. Groepen van ongeveer 10 kinderen maken is ook goed mogelijk, ze moeten dan meer werk verzetten en beter samenwerken.

Afsluiter

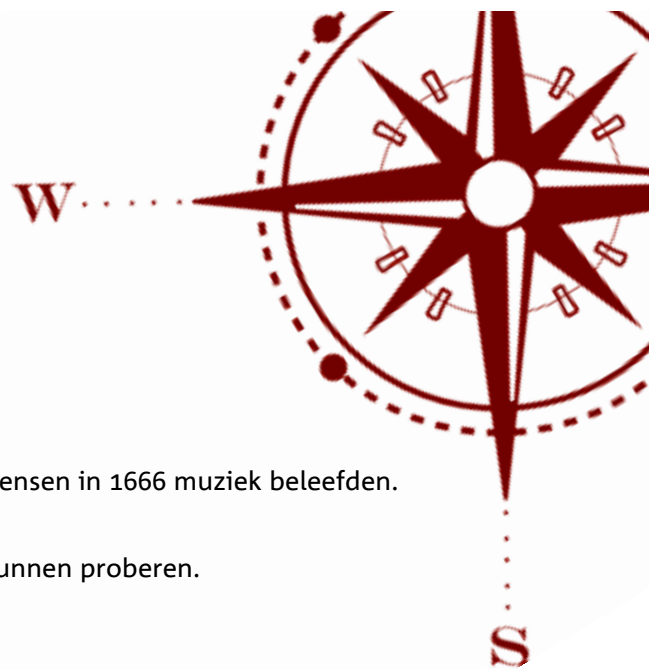
Iedereen uit de groep vertelt over wat hij aan de boot gemaakt heeft. Als er in meerdere groepen wordt gewerkt kunnen de boten worden vergeleken.

Evaluatie

Over:

- Materialen en constructie
- Hoe verschilt een boot uit die tijd met een boot uit deze tijd
- Hoe heb je samengewerkt en wat was je eigen aandeel.

Opdracht 5 De muziek van 1666

Discipline
muziek

Doel
Ontdekken op welke manier en met welke instrumenten mensen in 1666 muziek beleefden.

Vorbereiding
Als het kan zorg voor instrumenten zodat de kinderen ze kunnen proberen.
Kopieer de beschrijvingen van de instrumenten.
Zet het digibord klaar op google en Youtube.

Uitvoering

1. Lees voor als inleiding:

In de 17e eeuw maakte men graag muziek in de huiselijke kring. Bekende instrumenten waren: de luit, het klavecimbel, de viola da gamba en de traverso. Er werden veel liederenboeken uitgegeven. Muzikale invloeden uit Engeland, Frankrijk en Italië voerden de boventoon in de Nederlandse muziek. Vanaf het midden van de eeuw werden meer en meer lyrische drama's, balletten en opera's opgevoerd in de Amsterdamse Schouwburg, die in 1638 geopend was. De afkeer die calvinisten hadden van frivoliteit belemmerde de vrije ontwikkeling van muziek, en orgelmuziek werd uitgesloten van diensten in de gereformeerde kerken. Als gevolg daarvan zou de talentrijke organist-componist Jan Pieterszoon Sweelinck meer invloed uitoefenen in Duitsland dan onder zijn eigen landgenoten. Andere vermaarde Nederlandse componisten uit de 17e eeuw waren Constantijn Huygens en Jacob van Eyck.
[wikipedia.org/wiki/Gouden_Eeuw_\(Nederland\)](http://wikipedia.org/wiki/Gouden_Eeuw_(Nederland)) 4-7-2013

2. Ga met de klas de begrippen na:

- Luit
- Klavecimbel
- Viola da gamba
traverso
- Liederboeken
- Opera
- Calvinisten

Zie bijlage voor uitleg, deze kunnen ook gezocht worden via google / zoekmachine op het digibord.

3. Zoek op youtube van ieder instrument muziek. Wat vinden de kinderen wel en niet mooi? Waarom? Zoek er eventueel plaatjes bij voor een nog beter beeld. Dit kun je ook de kinderen zelf laten doen in groepjes.
4. Verdeel de instrumenten over groepjes leerlingen en laat ze bij de muziek van dit instrument de personages verzinnen, hoe zouden ze toen muziek gemaakt hebben?

Afsluiter

Laat de concertjes aan elkaar zien. Bespreek alle resultaten met elkaar (gebeurt al klassikaal dus vat het samen)

Evaluatie

Wat vind jij van muziek in de gouden eeuw? Heb je liever de muziek van nu? Waarom?

Bijlage

Opdracht 1

Bronnen om om te roepen:

(Deze kan in stukken opgedeeld worden en verdeeld onder de groepjes.)

19 augustus

Bron Koopvaardijsschepen

Hier op de Vliestroo lag een kostbare vloot van 130 of 140 koopvaardijsschepen, klaar om naar Guinea, Moskovië, Frankrijk, de Oostzee, Noorwegen etc. te varen. De vijand had daar kennis van gekregen. Er kwamen dan ook verscheidene waarschuwingsbrieven, zoals onder een missive van Hunne Edel Grootmogenden [de Staten van Holland] uit Den Haag en een brief van Hunne Edele de gecommiteerden [van de Staten] uit Den Haag vanuit Texel aan de voornoemde commissaris [Aggesz.] om de schippers te waarschuwen

Verslag van Frans Esausz. den Heussen, predikant op Oost-Vlieland (1667)

Bron Branders

Engelsen verbranden de schepen op de [Vlie]stroom. Ze benutten daarbij al hun branders. Ze rondden hun werk af, door gebruik te maken van hun kitsen en sloepen en van daaruit handgranaten in de schepen te werpen. Ze rustten niet tot de gehele vloot was vernietigd op dertien of veertien schepen na die wisten te ontsnappen door opwaarts [naar het zuiden] weg te varen.

Verslag van Frans Esausz. den Heussen, predikant op Oost-Vlieland (1667)

Bron Zware Klap

Zwaar was de klap die de Engelsen toebrachten aan ons land op 19 augustus 1666. Zij claimden, dat van de massale vloot van 170 aangevallen schepen maar acht of negen ontkwamen. Daaronder worden ook één Guineavaarder die voor de West-Indische Compagnie voer en drie kleine kaperschepen genoemd.

Anne Doedens en Jan Houter, Kapers op het Vlie in 1666 (2012-2013)

Bron Op De Vlucht

Zij [burgers van Vlieland] gaven de moed op en sloegen vervolgens dapper op de vlucht. [De angst van] de kinderen stak hun ouders aan, die van de vrouwen sloeg over op de mannen en die van sommige kleinmoedige mannen op weer andere mensen en dreef hen op de vlucht. Geen enkele eigenaar van een boot, schuit of kaag, had daar nog de zeggenschap over. Vervolgens staken ze af van het land en namen voor de wijk naar het westen toe en over de [Moer]waard [het wad tussen Harlingen en Vlieland]. Enkele schepen bleven echter door het vallen van het water vastzitten op het droogvallende wad.

Verslag van Frans Esausz. den Heussen, predikant op Oost-Vlieland (1667)

20 Augustus

Bron Mennonieten

Holmes landde op het eiland Terschelling en plunderde en verbrandde het plaatsje Westerschelling - geen erg roemrijke onderneming, want er waren geen militairen gelegerd en de inwoners waren vredesgezinde Mennonieten.

Engelse professor C. R. Boxer, The Anglo-Dutch wars of the 17th Century

Bron Vier troepen

Er stond weliswaar enig krijgsvolk in de vorm van vier troepen of compagnieën te voet en een troep ruiters op de oever om de landing te verhinderen, maar zodra Sir Holmes met het jacht Farfan aangekomen was en ettelijke stukken op ze afgevuurd had waarbij er één doodgeschoten

Bijlage

en enkele verwond werden, maakten die dat ze wegkwamen en de Engelsen landden zonder tegenstand. Zweedse gezant in Londen (1666)
Bron Striper Kerkhof

Na de plundering van West gaf de Engelse aanvoerder Holmes bevel ook het Oosterkwartier te plunderen. De daartoe uitgezonden compagnie moest voorbij het Striper Kerkhof, dat vlak naast de zandweg naar Midsland op een terp is aangelegd. De ommuurde plaats met de verspreide rechtopstaande stenen maakte de soldaten wantrouwend en toen plotseling een oude vrouw te voorschijn kwam, wilden de bijgelovige Engelsen niet verder. De aanvoerder wilde er echter meer van weten en vroeg het vrouwtje, wat die rechtopstaande stenen betekenden. Het antwoord: 'daar staan (er?) bij honderden, maar er liggen bij duizenden' deed ze de schrik om 't hart slaan. Ze maakten rechtsomkeerd en Oosterschelling was gered.
Gerrit Knop, Schylgeralân (1946)

Bron Verarmd

(...) We hebben ons omdat er geen soldaten waren op de 20e augustus niet voldoende tegen de grote Engelse overval kunnen verdedigen, zoals we dat de 19e wel hebben kunnen doen. Het dorp is overvallen, geplunderd en geheel verbrand, waaronder ook het predikantshuis. Er is niet overgebleven dan de kerk en weinige huizen die geblust waren. Het volk heeft meeste alle goed, en sommige ook hun bloed, verloren. De meesten zijn genoodzaakt naar andere plaatsen te vertrekken (...) Door de dijkbreuken en het grote verlies van volk en schepen in de voorbije winter, en vooral door deze verschrikkelijke en moorddadige overval zijn de ingezetenen totaal verarmd en niet bij machte het dorp zonder hulp op te bouwen.
Octrooi van de Staten van Holland, 22 november 1666

Bron Vierhonderd huizen

Ze verbrandden ongeveer vierhonderd huizen. Ze maakten er echter totaal geen buit, want het eiland werd slechts bevolkt door mensen van minder dan middelmatige welstand. Ze hadden geen kostbaarheden, en het beetje geld dat ze bezaten hadden ze meegenomen op de vlucht.
Abraham de Wicquefort, Histoire des Provinces Unies des Pais Bas. Geschreven in de 17e eeuw, uitgegeven in 1866

Bron Twaalfhonderd man

Het eiland [Vlieland] was slecht bewaakt en de Engelsen, twaalfhond man sterk, hadden zich gemakkelijk meester kunnen maken van de magazijnen van de Indische Compagnie en van de Staten als de regens een landing niet hadden verhinderd. Om zich schadeloos te stellen deden ze een inval op Terschelling, begunstigd door de vloed. In strijd met het oorlogsrecht staken ze vierduizend huizen in brand. Op hun terugtocht maakten ze zich meester van 'Flodorp' dat ze eveneens in brand staken, en waarvan ze de bewoners ombrachten.
Antonin Lefèvre-Pontalis, Jean de Witt Grand Pensionnaire de Hollande, 1884

Opdracht 2

Admiraliteitsstad Harlingen

Met de naam Admiraliteit werd in de Lage Landen in algemene zin vanaf de veertiende eeuw tot 1795 de organisatie over de oorlogsvloot of zeemacht (marine) bedoeld, zowel voor de bestuurlijke, organisatorische als juridische taken die hieruit voortvloeiden. In een afgeleide betekenis werd de term ook gebruikt als aanduiding voor de colleges die met deze taken waren belast. In 1795 werd in Nederland en België de benaming Admiraliteit vervangen door marine, in andere landen bleef de term langer in gebruik. In Nederland keerde het begrip in 1945 terug in de naam Admiraliteitsraad, een bestuursorgaan van de Koninklijke Marine.

Bijlage

Oorspronkelijk komt 'admiraliteit' van het begrip admiraal, de leider van een oorlogsvloot. Vanaf het moment dat het beheer en de leiding over een oorlogsvloot aan een bestuursorgaan wordt opgedragen, wordt gesproken over 'admiraliteit'.

De Staatse vloot was de vloot van oorlogsschepen ten tijde van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Deze vloot was niet te vergelijken met de tegenwoordige marines. Er was geen centrale organisatie die een vaste oorlogsvloot met vaste bemanning in de vaart hield. De schepen werden geleverd door de vijf admiraliteiten, waardoor de gewestelijke invloed groot was. Verder maakten bewapende koopvaarders ook een belangrijk deel uit van de vloot gedurende oorlogstijd. Zie ook http://www.youtube.com/watch?v=g_nnmYOqOAI

Bron Koopvaardijsschepen

Hier op de Vliestrook lag een kostbare vloot van 130 of 140 koopvaardijsschepen, klaar om naar Guinea, Moskovië, Frankrijk, de Oostzee, Noorwegen etc. te varen. De vijand had daar kennis van gekregen. Er kwamen dan ook verscheidene waarschuwingsbrieven, zoals onder een missive van Hunne Edel Grootmogenden [de Staten van Holland] uit Den Haag en een brief van Hunne Edele de gecommiteerden [van de Staten] uit Den Haag vanuit Texel aan de voornoemde commissaris [Aggesz.] om de schippers te waarschuwen Verslag van Frans Esausz. den Heussen, predikant op Oost-Vlieland (1667)

Bron Mededinging

De cultuur werd niet alleen gekleurd door het calvinisme, maar ook door humanisme en tolerantie. De volkenrechtgeleerde Hugo de Groot was een voorbeeld van die verdraagzaamheid. In zijn beroemde geschrift *Mare Liberum* pleitte hij voor een vrij gebruik van de zee. Volgens De Groot moeten schepen van welke nationaliteit dan ook zonder enige belemmering van de open zee gebruik kunnen maken. ... Waarom kwamen de Republiek en Engeland met elkaar in oorlog? Engeland wilde haar handelspositie versterken ten nadele van de Republiek. De Akte van Navigatie van 1651 beschermde de Engelse scheepvaart. Een van de bepalingen was dat geen enkel land in Engeland andere goederen mocht invoeren dan die in dat land zelf waren geproduceerd. Bovendien moest die invoer met eigen of met Engelse schepen plaatsvinden. Vooral deze bepaling was een ramp voor de Republiek, omdat een groot deel van de Engelse import door Nederlandse schepen werd verzorgd. Het gevolg was een zeeoorlog. De Eerste Engels-Nederlandse Oorlog (1652-1654) verliep slecht voor de Republiek. De vloot – vaak bestaand uit gehuurde koopvaarders – was niet tegen die van de Engelsen opgewassen. Johan de Witt zette na het sluiten van de vrede een herstelprogramma op. De kwaliteit van de vloot werd verbeterd. Engeland en de Republiek bleven ook daarna economisch en politiek concurrenten. Dat mondde uit in de Tweede Engels-Nederlandse Oorlog (1665-1667). De vernieuwde vloot van de Republiek bleek deze keer sterker dan de Engelse. Anders dan in de eerste helft van de eeuw bestond de oorlogsvloot nu in toenemende mate uit echte oorlogsschepen en niet vooral uit gehuurde koopvaarders. Een goed voorbeeld is De Ruyters imponerende Zeven Provinciën (1664-1694) met 80 stukken geschut, waarvan nu een kopie wordt nagebouwd in Lelystad. De waterverplaatsing bedroeg ca. 1600 ton en het schip voerde ruim 2000 m² zeil. De bemanning telde meer dan 420 koppen. Ook in deze tweede oorlog vonden er zware zeegevechten plaats. Zoals de voor de Republiek door De Ruyter en Cornelis Tromp gewonnen Vierdaagse Zeeslag (11 - 14 juni 1666). Het leek er toen even op dat Engeland verslagen was, maar het land was toch in staat opnieuw een vloot uit te rusten die sterk genoeg was om op 4 augustus 1666 in de Tweedaagse Zeeslag de Nederlandse vloot aan de rand van de afgrond te brengen. Twee weken later, op 19 augustus 1666 bracht Robert Holmes de Nederlandse koopvaardijvloot een vernietigende slag toe door omstreeks 150-170 schepen in brand te steken. De dag daarop werd West-Terschelling in brand gezet. In deze oorlog gingen in totaal 522 Nederlandse koopvaarders verloren. Anne Doedens en Yolanda Kortlever : *Geschiedenis van Nederland* (2011)

Bijlage

Opdracht 3

Op de Bataviawerf, Lelystad wordt momenteel gebouwd aan de Replica van de Zeven Provinciën. Dit was het vlaggeschip van de Ruyter en vanaf dit schip voerde hij het commando gedurende de Tweede Engelse Zeeoorlog.

In Harlingen herbouwt de Stichting Expeditieschip Willem Barentsz het schip waarmee Willem Barentsz in 1596 een route hoopte te vinden via het noorden naar China. Helaas strandde het schip op Nova Zembla. Het schip wordt zoveel mogelijk volgens de bouwmethode uit de 16^e eeuw herbouwd. Op de Barentsz-werf aan de Nieuwe Willemshaven in Harlingen kan het schip 'in wording' dagelijks worden bekeken. In het bezoekerscentrum op de Barentsz-werf wordt in woord en beeld over de heroïsche reis verteld. Informatie over o.a. openingstijden: www.dewillembarentsz.nl Hoewel de Willem Barentsz, evenals de Batavia, destijds een halve eeuw eerder is gebouwd, zijn methoden als ribben, spanten en verbindingen, evenals materialen uit die tijd goed zichtbaar.

Opdracht 5:

- Luit

De luit is een snaarinstrument, dat met de vingers wordt bespeeld.

De luit is ontwikkeld uit het van oorsprong Arabische en Perzische snaarinstrument Oud en genoot in het Europa van de late middeleeuwen, derenaissance en de barok een grote populariteit. Voorlopers van de luit werden al in de Oud-Egyptische muziek gebruikt, zo'n 2000 voor Christus. Ook in China bestond al in de oudheid een erg op de luit lijkend instrument.

De naam van het instrument is afgeleid van het Arabische "al ud", wat het hout of het stokje betekent. De benamingen in vrijwel alle Europese talen zijn afgeleid van deze

oorspronkelijke benaming (vergelijk bijvoorbeeld de: Laute, en: lute, fr: luth, hu: lant, it: liuto, pl: lutnia en es: laud). Het instrument is in Europa en het Midden-Oosten verspreid via de Moren op het Iberisch Schiereiland en door deelnemers aan de verschillende kruistochten.

In Europa maakte de luit een ontwikkeling door waarbij het aantal snaren werd uitgebreid. Tevens kreeg het instrument fretten, waardoor het spelen van akkoorden werd vergemakkelijkt (maar het maken van de Arabische microtonen niet meer mogelijk was). Vanaf circa 1500 kende de luit een grote bloei en werd er bijzonder veel muziek voor gecomponeerd. Bekende componisten zijn Francesco da Milano (1497-1543), John Dowland (1562-1626), verscheidene leden van de Gautier-dynastie (1575-1672) en Sylvius Leopold Weiss (1686-1750). In de Nederlanden

Bijlage

waren Joachim van den Hove (1567-1620) en Nicolaes Vallet (±1583-±1645) de voornaamste componisten.

De luit wordt gekenmerkt door een bol klanklichaam, in de vorm van een overlangs doorgesneden ei, en een korte brede hals die bevestigd is aan het smalle eind van het klanklichaam. De stemknoppen zijn in een doorgaans achterovergeknikte knoppenkast aangebracht. De gebruikte materialen zijn zeer dun en bijgevolg is het instrument kwetsbaar. Een renaissance- of barokluit in ongerestaureerde, speelbare staat is een zeldzaamheid. De luit is een één- of dubbelkorig snaarinstrument. De snaren worden in paren, "koren" geheten, aangeslagen. De snaren van een koor zijn gelijk gestemd of verschillen een octaaf. Het hoogste koor (de chanterelle genoemd) bestaat meestal uit één snaar. Uit diverse bronnen blijkt dat het eerste koor ook wel dubbel besnaard werd. Een middeleeuwse luit heeft vier koren. In de renaissance liep het aantal op van zes tot tien om in de barok uit te komen op dertien (de teorbe had er tot veertien). luit op een schilderij van Hans Holbein de Jonge (1533)

- Klavecimbel

Het klavecimbel (eveneens correct maar niet gangbaar onder vakmensen: de klavecimbel) is een snaarinstrument dat met toetsen bespeeld wordt. Vóór het ontstaan van de piano was het met het pijporgel het belangrijkste toetsinstrument. In tegenstelling tot de piano (waarbij de snaren aangeslagen worden) worden de snaren van een klavecimbel getokkeld. Het geluid van een klavecimbel lijkt wat op dat van een luit, maar dan luider.

Hij of zij die een klavecimbel bespeelt is een klavecinist of een klavecimbelbespeler.

In tegenstelling tot de piano, waar bij het indrukken van een toets een hamertje tegen de snaar slaat, wordt bij een klavecimbel de snaar getokkeld door middel van een pennetje, vergelijkbaar met een gitaar of een harp. Oorspronkelijk werden voor deze pennetjes ganzenpennen gebruikt

Dit mechaniek geeft het instrument weliswaar een uniek timbre, maar zorgt ook voor enkele beperkingen. Op een klavecimbel is het bijvoorbeeld niet mogelijk onderscheid te maken tussen piano of forte (zacht of hard) spelen. Bovendien is het op een klavecimbel niet mogelijk "lange" noten te spelen, omdat het geluid snel wegsterft. Door een noot met een triller te spelen kan een toon langer gemaakt worden. Vaak heeft het klavecimbel twee klavieren of manualen boven elkaar, die verschillende registers bedienen, te vergelijken met een pijporgel. Meestal is het ene klavier dan luider dan het andere en kunnen de twee ook gecombineerd worden voor een nog luidere klank. Op deze manier kan het klavecimbel toch een verschil in dynamiek simuleren.

Klavecimbels zijn er in verschillende vormen en met allerhande versieringen. Op oudere klavecimbels zijn

Bijlage

vaak de onderste toetsen (wat op een piano de "witte toetsen" zijn) zwart en de bovenste wit. De zwarte toetsen waren namelijk van hout gemaakt en de witte van ivoor. Omdat ivoor een veel duurder materiaal dan hout is, was men er zuiniger mee. De bovenste toetsen zijn immers kleiner en minder in getal. Hoewel er klavecimbels bestaan in één effen kleur, zijn veel klavecimbels versierd met schilderwerk aan de binnenzijde van de klep en soms ook aan de buitenkant van de kast. Tegen het einde van de 16e eeuw werden de eerste klavecimbels gebouwd in Italië. Ze dienden als goedkoop oefeninstrument voor het pijporgel. Het nieuwe instrument waaide over naar de rest van Europa. Vooral de verdere ontwikkeling van het instrument in Vlaanderen is daarbij van belang geweest. Onder de eerste klavecimbelbouwers waren de Antwerpenaren Jacob Aelbrechts en zijn zoon Lucas. De beroemdste familie van klavecimbelbouwers is de familie Ruckers, eveneens uit Antwerpen.

Uit deze tijd stamt ook het Susanne van Soldt Manuscript, een verzameling muziek voor onder andere klavecimbel. De bundel werd rond 1599 samengesteld door de Antwerpse koopmansdochter Susanne van Soldt en geldt als een van de belangrijkste bronnen voor Nederlandse muziek uit deze tijd. In de barok kreeg het instrument een andere functie. In een concert werd het klavecimbel meer en meer gebruikt als begeleidingsinstrument, dat basso continuo speelde, vaak samen met een laag blaas- of strijkinstrument zoals een fagot of cello. In het classicisme maakte men meer en meer gebruik van overgangsdynamiek (geleidelijk aan luider of zachter spelen). Omdat het klavecimbel dit niet kon spelen, zocht men naar vervanging en verdween het klavecimbel meer op de achtergrond. De wens een instrument te maken dat wel hard en zacht kon spelen resulteerde in de fortepiano en vervolgens de pianoforte. Daarmee verdween het klavecimbel uit de belangstelling.

- Viola da gamba

De viola da gamba (Italiaans voor beenviool) is een familie van strijkinstrumenten die haar oorsprong heeft in de gitaar, meerbepaald de vihuela de arco. Het instrument verkreeg zijn huidige vorm in de 16e eeuw. Met name in Engeland waren in de 16e en 17e eeuw gambaconsorten (ensembles van verschillende gamba's) populair. De gamba heeft vijf tot zeven (meest zes) snaren, gestemd als volgt van hoog naar laag: re la mi do sol re. Een zevende snaar (la) werd toegevoegd door Monsieur de Sainte-Colombe, deze liet een gevoeliger speelwijze toe. Het is niet ongebruikelijk om deze stemming aan te passen; met name in de tabulatuurtraditie is het soms noodzakelijk om een of meerdere snaren te herstemmen.^[1]

Grotere gamba's worden tussen de benen geklemd. Hieruit heeft zich later de cello ontwikkeld. Een belangrijk verschil is dat de cello geen bundes heeft, dit zijn een soort verplaatsbare fretten en dat de gamba onderhands, en de cello bovenhands wordt gestreken. Deze techniek is ook in andere culturen de meest gebruikte strijkhouding zoals de Iraanse Kemanche.

Het corpus (klankkast) van de contrabas heeft dezelfde vorm, toch is deze geen familie van de gamba, maar van de viola da braccio. Ook de viola d'amore is een afstammeling van de violi da gamba (meervoud van viola da gamba). verschillende groottes van de Viola

Bijlage

- Traverso

De traverso (volledige naam: flauto traverso; fr: flûte traversière) is de gebruikelijke benaming van de 18e-eeuwse voorloper van de modernedwarsfluit en is doorgaans uit hout gemaakt, soms ook van ivoor en een enkele maal zelfs van glas. De uiteinden van de verschillende delen zijn vaak versterkt met ivooren ringen en het instrument is tot ca. 1750 van een enkele klep voorzien (de rechterpink produceert zo de es of dis). Er zijn zeven toongaten. De laagste toon is d', en de natuurlijke toonladder is D groot. Door middel van zogenaamde vorkgrepen zijn ook de tonen te produceren die buiten die natuurlijke toonladder liggen. De traverso werd voor het eerst tot volwaardig instrument ontwikkeld door Hotteterre, die eind 17e eeuw een driedelig instrument ontwierp in een toen gebruikelijke lage stemming (a=392 Herz). In de loop van de 18e eeuw werd het instrument steeds verder ontwikkeld, alnaargelang het klankideaal en de muziek veranderde. Een vierdelig instrument werd standaard, waarbij soms een aantal verwisselbare tussenstukken (corps de réchange) werd meegeleverd om het vaak aanzienlijke verschil in stemming te kunnen overbruggen (van a=390 tot a=440!). Er werden kleppen toegevoegd (aanvankelijk vier, later zes tot tien) om ook gemakkelijker en zuiverder te kunnen spelen in toonsoorten die verder weg lagen van D groot. De beroemde fluitist Johann Joachim Quantz, fluitleraar van Frederik de Grote en fluitenbouwer, ontwierp een instrument met twee pink-kleppen, waarbij onderscheid werd gemaakt tussen es en dis. De originele traverso, met de lage stemming, kan enkel gebruikt worden voor het spelen van barokmuziek. Uit de traverso werd door Theobald Böhm de moderne dwarsfluitontwikkeld. Instrumenten met een bouw die sterk lijkt op de van e de traverso's zijn de Ierse fluiten gebruikt in de volksmuziek.

- Liederboeken

Boeken die werden gedrukt met de teksten en noten van verschillende lokale liederen zodat deze thuis opgevoerd konden worden. Later werden ook liederen van verder bij elkaar gebundeld zodat niet alleen lokale maar internationale liederenboeken ontstonden. Voorbeeld van het antwerpsliederenboek uit 1544.

Bijlage

- Opera

Opera (taalkundig ontstaan uit het meervoud van opus) is een vorm van muziektheater, waarbij een overwegend gezongen toneelstuk, in dichtmaten met orkestbegeleiding, wordt uitgebeeld. Opera is onderdeel van de Westerse klassieke muziekcultuur. Er zijn ook niet-Westerse vormen van muziektheater die vaak Opera genoemd worden, met een onderscheidend bijvoeglijk naamwoord ervoor, bijvoorbeeld de Chinese opera.

De vierhonderdjarige geschiedenis van de opera zoals we die heden ten dage kennen, vindt haar oorsprong in Florence. Eind 16de eeuw was hier een groep intellectuelen voornemens het klassieke drama zoals het in Oudheid bestond, nieuw leven in te blazen. Hun grote voorbeeld hierbij was Aristoteles, die in de vierde eeuw voor Christus over toneel en muziek had geschreven, alsof deze twee zaken dezelfde waren. Volgens Aristoteles was drama de imitatie van het leven, dat verlevendigd werd met zowel versiering als melodie. Op basis daarvan veronderstelden de

Florentijnen dat het klassieke drama volledig gezongen moest zijn geweest. De eerste componist die een poging deed dit in de praktijk om te zetten, was Jacopo Peri (1561-1633), die hiervoor het Grieks mythologische drama Dafne aanwendde. Zijn werk Euridice (1600) dat daaruit voortkwam, werd daarmee de eerste opera. Het interieur van operahuis La Fenice in Venetië in 1837

- Calvinisten

Het calvinisme is een stroming van het protestantse christendom, gebaseerd op de theologische, en daaruit voortvloeiende sociale en politieke leer van de hervormer Johannes Calvijn (1509-1564). In hoeverre het latere calvinisme afwijkt van of overeenkomt met het oorspronkelijke gedachtegoed van Calvijn is een studie op zich. De rechtvaardigingsopvattingen van het jansenisme worden ook wel eens geïnterpreteerd als verlate invloed van het calvinisme op de Rooms-katholieke Kerk.

Het calvinisme zorgde voor 'de tweede reformatische golf', nadat aanhangers van het lutheranisme van de grote hervormer Maarten Luther de eerste vervolgingen hadden ondervonden. Het calvinisme had grote invloed in onder meer Frankrijk, Schotland, (waar John Knox het calvinistische denken verbreidde, waarmee de Schotse Reformatie begon), delen van Zwitserland en de Nederlanden. De leer sloeg ook in bij de puriteinen in Engeland en in de Verenigde Staten, waar het nog te vinden is in de presbyteriaanse en congregationalistische kerken aldaar. In 1536 verscheen de eerste versie van Calvijns belangrijkste werk Institutie.

In Nederland en Vlaanderen is het calvinisme tegenwoordig in een breed kerkelijk spectrum van het protestantisme terug te vinden. Het merendeel van de Protestantse Kerk in Nederland en alle gereformeerde kerkgenootschappen baseren zich op Calvijns theologie. In het spraakgebruik wordt met calvinisme een verzameling eigenschappen bedoeld die typisch Nederlands zouden zijn. Ingetogen gedrag; ingetogen in het uiten van emoties; niet te koop lopen met je successen, kapitaal of bezittingen en daar weinig waarde aan hechten; starheid in principes; soberheid, zuinigheid, lijdzaamheid en arbeidsethos.

